

Şadət CƏFƏROV,
iqtisadiyyat elmləri üzrə fəlsəfə
doktoru,

*Azərbaycan və Rusiya Yazıçılar və
Jurnalistlər Birliklərinin üzvü,
Beynəlxalq Yazıqlar Birliyinin üzvü*

Gülxani Pənahın çoxsaylı tədqiqat əsərlərinin sırasında "Şəxsiyyətə yaradıcılığın vəhdəti" monoqrafiyası xüsusilə seçilir. Birincisi, əsas ona görə seçilir ki, mövzu Azərbaycan xalqı üçün çox həssas tərəfləri ilə diqqəti cəlb edir.

İnsan orqanizminin elə bir xüsusiyyəti var ki, haradan ağrıyarsa, sanki elə can da oradadır. Hətta insanın psixoloji olaraq belə bir xüsusiyyəti də var ki, bədənə qopub ayrılmış hissənin ağrısını da özü hiss edir. Beləliklə, biz bir vaxt Azərbaycan adlı böyük coğrafi məkanın çox geniş sərhədlərini bu günün növrəri ilə xəyalımızda canlandırırıq və ölimiz çatmayan yerlərin ağrısını hiss edirik. Şübhəsiz, Azərbaycandan qopub ayrılmış bir parça kimi Kərkük daha həssasdır. Çünki arada artıq başqa dövlətlər var və biz sanki heç qonşu da deyilik. Ancaq bu bir-birindən ayrı düşmüş olan əraziləri birləşdirən mənəviyyət körpüləri var ki, bunu da təfəkkürü, düşüncəsi, alim fədakarlığı ilə qura bilən, yarada bilən zəka sahibləri var. Əlbəttə, söhbət burada birinci növbədə Qəzənfər Paşayevdən gedir. Əgər belə demək mümkünsə, o, Kərkükü Azərbaycan üçün sanki yenidən kəşf etdi. Kərkükü bizim düşüncəmizə gətirdi. İraq türkmanları haqqında təsəvvürümüzün sərhədləri kifayət qədər genişləndi. Onların həyat tərzini öyrənməklə, mənəvi sərəvtləri ilə tanış olmaqla bir həqiqəti dərk etdik ki, ayrı-ayrı adalar şəklində mövcud olan bu iki ərazi mənəvi doğmalığını yaddaşı ilə qoruyub saxlayıb. Amma əlbəttə, əlaqələr uzun müddət itib, siyasi baxışlar hətta imkan verməyib ki, eyni dildə danışan, eyni adət-ənənəyə malik olan insanlar bir-biri ilə əlaqə saxlaya bilsinlər.

Xüsusilə Sovet dövründə mənəviyyət yollarının açılması çox çətin idi. Amma Qəzənfər Paşayev bu çətinliklərin öhdəsindən özünəməxsus istedad və bacarıqla gələ bildi.

Kərkükü professor Mahir Naqib Qəzənfər Paşayevin bu xidmətlərini çox lakonik, yığcam şəkildə belə ifadə etmişdir: "Bir zamanlar tək vahid torpaq halında olan Kərkük və Azərbaycan indi iki ada halına gəlmişdir. Bu gün bu iki adanı bir-birinə bağlayan körpünün memarı məhz Qəzənfər Paşayevdir... İftixarla söyləyə bilərik ki, artıq o, Əta

Tərzibəşi qədər dəyərlı bir araşdırıcımızdır". Çox doğru və doqıq qiymətdir. İndi arıtq Qəzənfər Paşayevin bu mənəviyyət körpülərini memarı olduğunu özü də möhtəşəm memarlıq qüdrəti göstərmək baxımından ölçüyögməz xidmətlərini hər kəs etiraf edir.

Gülxani Pənah Qəzənfər Paşayev haqqındakı monoqrafiyanın II fəslini "Qəzənfər Paşayev və çağdaş Kərkük ədəbi mühiti" adlandırır. Əlbəttə, Qəzənfər Paşayevin İraq-Kərkük türkmanları ilə bağlı tədqiqatları o qədər əhatəlidir ki, hətta bu tədqiqatlardan tarixçilər də, etnoqraflar da, habelə, iqtisadçılar da yararlanı bilər. Amma əsas odur ki, Qəzənfər Paşayev əsas missiyanı həmişə öndə görmüş və bu sahədə qələm çalmışdır. Söhbət onun ədəbi missiyyasından gedir. G.Pənah Qəzənfər Paşayevin mahir və fədakar tədqiqatçılarından olduğu üçün İraq türkmanlarının yaddaş baxımından Azərbaycana bağlılığını təsdiq edən bütün məqamları diqqətdə saxlayır. Oxsar toponimik adlar, eyni yer-yurd adları, tarixi abidə, məkan ünvanları... bütün bunlar onu göstərir ki, siyasiylər aranı nə qədər kəssələr də, sərhədlər qoysalar da, insanlar öz yaddaşlarının içərisində bağlılıq, birlik motivlərini müqəddəs bir əmanət kimi qoruyub saxlamışlar. Onu da qeyd edək ki, İraq türkmanlarının sayı heç də az deyil. Bütün repressiyalara, qadağalara, dil məhdudlaşdırılmasına baxmayaraq, türkman olduğu ilə fəxr edən 2 milyondan çox soydaşımızın yaşadığı mənəvi sərəvtlər həm də bizimdir. Gülxani Pənah tədqiqatın bu yerində diqqəti məxsusi olaraq yer, yurd adlarına yönəldir. Bununla da dilləri dilimizdən fərqlənməyən soydaşlarımızın yaşayış yerləri, məkanları haqqında da bizdə təsəvvür yaradır: "Q.Paşayevin böyük elmi fəaliyyəti həmişə ziyalılarımızın, alimlərimizin diqqət mərkəzində olub. Q.Paşayev Azərbaycan ədəbiyyatı sahəsində hələ də yeganə alim, tədqiqatçıdır ki, ana təlimindən qoparı Kərkük ədəbi mühitinə dair geniş, əhatəli tədqiqatlar aparıb. "İraq Respublikasının xəritəsində - ölkənin şimalında Şirvanşah qalasına, Qız qalasına rast gəldikdə təəccüblənmişim. Axı bu kiçik elatın da Şirvanşah qalası, Qız qalası var. Böyük Fəzulinin əzəri dilində yazmasına qol-qanad verən, onu qidalandıran da bu elat olmuşdur". Kərkük vilayətində yerləşən, "türkman" adlanan, dilimizdə danışan bu xalqın "tarixin təlatümlərinə, burulğanlarına düşürək" gedib oraya çıxdığı, "Kərkük, Ərbil, Altun Körpü, Qara Təpə, Tiləşər, Tuz Xurmatu, Təzə Xurmatu, Duuq, Kifri, Məndəli, Xanaqin, Tisin, Cəfərlı və..." kimi şəhər, qəsəbə, 64-ü yaxın bayat kəndlərində yaşadıkları, saylarının 2 milyon yarım olduğu göstərilir. Dilləri Azərbaycan dilindən fərqlənmir". Bir xalqı assimilyasiya etməyə çalışan

hakim qüvvə yaxşı bilir ki, onun əsas güc mənbəyi dilidir. Ona görə də dili unudurmaq, yaddaşı manqurtlaşdırmaq üçün ən müxtəlif üsul və vasitələrdən istifadə olunur.

Qəzənfər Paşayevin Azərbaycana daşdığı mənəvi sərəvtlər xəzinəsi göstərir ki, dil nə qədər təzyiqlərə məruz qalsa da, əsas enerjisini, yəni odunu, közüni qoruyub saxlaya bilib. Əlbəttə, bunun üçün yaddaşda yaşayan mənəvi sərəvtlər əsas saxlanca yeri, xəzinə rolunu oynayır.

G.Pənah da tədqiq etdiyi alimin yaradıcılığına istinadən qeyd edir ki, İraq türkmanlarının dili zaman-zaman basqılara uğrayıb. O, bu basqılara davam getmə bilən dilin qoruyucusu kimi görkəmli şairlərin adlarını sadalayır: "Kərkük əzərlilərinin dövlət dili ərəb dili olduğuna görə öz dillərində qəzet, jurnal, kitab çap etmələri çətinidir" - deyən tədqiqatçı yarı ərəb, yarı türkə nəşr olunan "Qardaşlıq" jurnalı vasitəsilə yazıçı və şairlərini tanıdığına qeyd edir. Kərkükdə Məhəmməd Əsəd, Nihad Ağqoyunlu, Seyid Mahmud, Abdulla Safi, Hicri Dədə, Mustafa Gök Qayı, Məhəmməd Sadiq, Əsəd Naib, Əbdülxalq Bayatlı, Nəsrin Ərbil, Salah Növrəs, Əbdüllətif Bəndəroğlu kimi gözəl şairlərin fəaliyyət göstərdiyini deyir". Əlbəttə, bu adları biz demək olar ki, Qəzənfər Paşayevin tədqiqatlarında oxumuşuq. Onların yaradıcılığı, əsərləri haqqında da məhz onun tədqiqatlarından məlumatlanmışıq. G.Pənah da bu böyük sənətkarların adlarını ona görə bilə sıralayır ki, tədqiqatçının iki böyük ada arasındakı xidmətinin miqyası bütün aydınlığı ilə görünsün. Əlbəttə, İraqın Mədəniyyət naziri olmuş şair Əbdüllətif Bəndəroğlunun adını da bu strada görməyimiz bizdə xüsusi fərəh hissi doğurur, çünki o, Azərbaycandan böyük dostu idi. Dostum Əli Rza Xələfli özünün "Meyar" kitabında Əbdüllətif Bəndəroğluna həsr edilmiş qeydlərində bu görkəmli sənətkarın mənəvi mühitinə kifayət qədər işıq salmağa çalışmışdır: "Müasir Şərq mənəvi mühitinin ən görkəmli nümayəndələrindən biri, böyük mətbuat xadimi, məşhur folklor araşdırıcısı, Azərbaycan-türkman ədəbi əlaqələri üzrə nüfuzlu mütəxəssis, müasir İraq hökumətində nazir vəzifəsi tutan Əbdüllətif Bəndəroğlunun böyük, xüsusi diqqət yetirilməli olan rütbələrindən biri də bizim əzizimiz, türkmanı - Kərkükü bizə doğmalaşdıran, bizə qaytaran, bizə gətirən filologiya elmləri doktoru, professor Qəzənfər Paşayevin dostu olmasındır. Beşinci gün qəzetin son hazırlıq günüdür. Ən əziz adamlarımıza beşinci gün bizə qonaq gəlməyin, - deyirik. Kimsənin bu sətir cavabdan inciyəcəyini təsəvvür edə bilmirəm. Çünki hər kəs bilir ki, qəzetin son hazırlığı nə deməkdir.

Səhər saat 10-dur. Professor Qəzənfər Paşayevin tanış səsi telefonda eşidilir:

-Əbdüllətif Bəndəroğlu Azərbaycana gəlib. O, çox istəyir ki, sizin redaksiyada qısa müddətdə qonaq olsun.

Gözlənilməz xəbər deyəsən mənə şoka salır. Bir neçə dəqiqə niqəm tutulur:

-Necə Əbdüllətif Bəndəroğlu? - Axır ki, özümü ələ alıb təəccübümü bildiriməm. Professor tənkinini pozmadan, mənim təəccübümə təəccüblənmədən cavab verir:

-Bəli, bəli, sənəin haqqında hörmətli danışdığın Əbdüllətif Bəndəroğlu.

Bircə anda qəzet də, yazacağım materiallar da, məni gözələyən səhifələr də yaddımdan çıxır:

-Çox xoş gəlib, səfa gətirib Əbdüllətif Bəndəroğlu. O, bizim yaddaşımızın əfsanəsidir. Sizi gözəlyirik.

Vədələşdiyimiz kimi, günorta fasiləsindən sonra əziz qonaqları qarşılayan redaksiya əməkdaşı bələdçilik edir. Budur, bütün Türkiyədə, İranda, Orta Asiyada məşhur olan, Azərbaycanda da məşhur olmaqdan başqa, həm də əziz olan Əbdüllətif Bəndəroğlu qarşımadır. Lap köhnənin tanış kimi, doğması kimi, dostu kimi, ata-bala kimi qucaqlaşub-görüşüdü.

-Əbdüllətif bəy, gözələrimə inanmıram, bu, sizsiniz?

Cavab əvəzinə gülümsünür: - Bəli, bu mənim. - Başqa heç bir əlavə, tanışlığa lüzum yoxdur. Çünki Qəzənfər Paşayev də yaxşı bilir ki, Azərbaycanda Əbdüllətif bəyi sevməyən olmaz. tanınmayan isə günahını özümüzə axtarmalıyıq.

Müharibənin Allahu yoxdur. Müharibə Allahu qəzəbləndəndə yaxşıya-pisə fərq qoymaz. Nə vaxt Qəzənfər Paşayevin adı yadına düşürsə, onda Əbdüllətif bəy də yadına düşür.

Qəlbimdə bir nigaranlıq vardır: Görəsən, Əbdüllətif Bəndəroğlunun başının üstündən hansı külləklər əsib? İndi haradadır? Təzə hökumət bildimi ki, o, Kərkükün özüdür, türkmandır, bütün İraq mənəvi mühitinin daşıyıcısı olduğu kimi ən böyük rəmzidir.

Əbdüllətif Bəndəroğlu adının bir tərcüməsi də "YURD"dur.

Bizim yaralı yerimiz yurd. Neçə on illər bundan əvvəlın ağrıyırdı. Bəxti kəm, taleyi kəm yurdu, sən indi haradasan? Yüzlərlə belə suallarım var ürəyimdə. Amma Əbdüllətif Bəndəroğluna hansı sualla müraciət edəceyimi hələ qədrincə kəsdirməmişəm.

Çox istəyirəm ki, o, tez danışsın. Kərkükün dilinin şirinliyini dadım". Yazıdakı canlı ünsiyyət, obrazın üzbuəz dilləşmə məqamında təmiz dil nümayiş etdirməsi göstərir ki, türkman ziyalıların nümayəndəsi dilinin varlığını nə qədər böyük sədəqətlə qoruyub saxlaya bilib.

Əvvəli 10-cu səhifədə

Dialoqlarda biz Əbdüllətif Bəndəroğlunun şirin danışıq tərzini, aydın özünüifadə imkanlarını tam təsəvvür edə bilirik. Əlbəttə, burada Qəzənfər Paşayevin İraq türkmənləri ilə azərbaycanlılar arasında qurduğu mənəvi körpünün canlı özünü də görürük. Burası çox doğrudur ki, Əbdüllətif Bəndəroğlu Azərbaycanca gəlməklə ulu kökə, ulu yurda nə dərəcədə bağlı olduğunu nümayiş etdirib. Qəzənfər Paşayev isə onu Azərbaycanın mədəni mərkəzləri ilə, Azərbaycan ziyalıları ilə tanış etmək, onlarla ünsiyyət qurmaq üçün şərait yaratmaq baxımından sanki əsl fədakarlıq nümayiş etdirir. Bu da onu göstərir ki, hər kəs dilini özünün varlığı hesab edərsə, bu yolda hər cür çətinliyi dəf etməyə qadir ola bilər.

Mən bilirəm ki, Əbdüllətif Bəndəroğlunun İraqda, İraq türkmənləri arasında Azərbaycanı təbliğ etmək imkanları çox geniş olub. O, "Yurd" jurnalında, "Qardaşlıq" dərgisində Azərbaycanla bağlı daim məqalələr dərc etdirib. Onu da qeyd edim ki, Əli Rza Xələfinin Əbdüllətif Bəndəroğluna həsr olunmuş "Tuz xurmatının şirin xurması" adlı yazısı "Yurd" jurnalında dərc olunub və xüsusi coşqu ilə qarşılanıb. Bütün bunlar İraq türkmənləri ilə azərbaycanlılar arasında yaranan körpünün sayəsində mümkündür.

G.Pənah Qəzənfər Paşayevə həsr olunmuş "Şəxsiyyətlə yaradıcılığın vəhdəti" monoqrafiyasında birmənalı şəkildə İraq türkmənləri ilə Azərbaycan arasındakı mənəvi körpünün qüdrətini kifayət qədər aydınlığı ilə təqdim edə bilib.

Beləliklə, şərt Səddam rejimi şəraitində dili yaşadın ziyalıları bununla mənsub olduqları etnosun ruhunu da qoruyub saxlaya biliblər. Bu ziyalıların sırasında elələri var ki, Qəzənfər Paşayev daha geniş və əhatəli məlumat verir və Gülxani Pənah da ona əsaslanaraq belə məlumatları öz təhlilləri ilə çağdaş ədəbi mühitimizə çatdırır. G.Pənah Əbdülxalıq Bayatlı haqqında Qəzənfər Paşayevə istinadən yazır: "Verdiyi məlumata görə, Əbdülxalıq Bayatlı Kərkük vilayətinin Tuz Xurmatı qəzasının Yengicə kəndində doğulub, Türkiyədə ali təhsil alıb (1956-1960), namizədlik dissertasiyası müdafiə edib, Bağdadda müəllim işləyib, hədi yaradıcılığı ilə sevilib. Onun oxucuların çox sevdiyi "Ay havar" və "Böyük eşq" şeirlərini nümunə gətirir. Bizim oxucularımız üçün də maraqlı doğuracaq şeirlərin poetik tutumunu diqqəti çəkir. "Ay havar" şeirində nəzər salaq:

Mövsümlər dəyişikdir,
Kimi qış, kimi bahar.
İnsanlar başqa-başqa,
Kimi düşmən, kimi yar.
Niyyətlər ayrı-ayrı,
Kimi şəraf, kimi ar.
Ürəklər çəşid-çəşid,
Kimi geniş, kimi dar.
Qadınlar şəkil-şəkil,
Kimi atəş, kimi qar.
Meyvələr rəngli-rəngli,
Kimi armud, kimi nar.
Ömürlər türlü-türlü,
Kimi ziyan, kimi kar.
Heyvanlar biçim-biçim,
Kimi quzu, kimi mar.
Bitkilər də rəngarəng,

ADALAR ARASINDA KÖRPÜ YAXUD, QƏZƏNFƏR PAŞAYEV VƏ ÇAĞDAŞ KƏRKÜK ƏDƏBİ MÜHİTİ

Kimi çiçək, kimi xar.
Dərdlər də əskik olmaz,
Biri yoxsa, biri var.
Bu dünya çox acayib,
Mən çəş qaldım,
Ay havar!

Ziddiyyətlər və əksliklər ələminin real mənzərəsi, yaşadığımız dünyamızın təzadları, müsbətlərlə mənfiyyətlərin idarə olunduğu dünyanın iç üzündən xəbərdar tutan insan oğlunun həyəcanları, duyğu və düşüncələri buradadır. "kimi" sözlə əlavə olunan mahiyyəti ziddiyyətli olan insan ömrünün təbiətini, cəmiyyətin, bütövlükdə maddi ələmdən kənarda mövcudluğunun qeyri-mümkünlüyü buradadır. Biri olan, biri olmayan, biri qəlbə məlhəm, biri dərd olan insan əməlləri buradadır. İnsan oğlu, şair, ürək duyğularını behtərlə tam mükəmməl, hədi cəhətdən qüvvətli deyib. Elə deyib ki, qanı-qanımızdan olanların can duyğuları Q.Paşayev kimi xalqını sevmə əlamətlərini diqqətdən yayınmaz". Bu qeydlərdən görüldüyü kimi Əbdülxalıq Bayatlı sıradan birisi deyil. O, cəmiyyətin mənəvi mühitini dəqiq və aydın şəkildə izləyə bilər. Öz müşahidələrini poetik imkanları ilə, istedadla sənət örnəklərinə çevirmək imkanındadır. Bütün təqdim olunan mətn boyu biz dilin nə qədər oynaq, rəvan, həssas çıxıntularla müəllif düşüncəsini ifadə etdiyini duya bilirik.

Əbdülxalıq Bayatlı hiss olunur ki, ruh etibarən lirikdir. Yaradıcılığında da həyata münasibətini əsasən hissləri ilə ifadə edir və bu səbəbdən də biz onun şeirlərində insanı mənəvi ucalığa çağıran duyğuların çox həssas ifadəsini duya bilirik. Əbdülxalıq Bayatlıın şeirləri ürəyə yol tapır. G.Pənah bu barədə məxsusi olaraq yazır: "Çünkü Əbdülxalıq Bayatlı "Böyük eşq" şeirini onun ürəyindən xəbər verən ülvə hisslərlə yazıb. Onlar vətən sevgisi ilə dolu misralardır:

Eşqlər var,
İnsanı dənizə bağlar,
İnsanı dağlar.
Eşqlər var,
Yana-yana
İnsanı

İnsana bağlar.
Eşqlər var,
Zəhərdən acı,
Amma baş tacı.
Eşqlər var,
Çəşid-çəşid.
Eşqlərin
Kimi böyük,
Kimi kiçik.
Amma Kərkükün eşqi
Hərsindən böyük.

Vətən eşqi ilə döyünən qəlbim səmimi sədələri ilə zəngin və misralarda məhrabi eşq ilə dolu göylərimizi, yerlərimizi, varlığımızı təəmmün edən Nizaminin eşq fəlsəfəsindən su götürməyə çalışın sənətkarı görürük". Əlbəttə, belə həssas motiv, saf eşqin təbliği insanları bir-birinə doğmalaşdırın ünsiyyətin sevgiyə, məhəbbətə

qəribəm" - deyən lirik şairin antlaşacaq çox dərdləri var sinəsində, qarışdırılan, zülmətdən ona bəhs etməsini istəmir. çünki "əzəldən bu zülmət" onun nəşibidir, çoxdan "hicran meyini" içib, artıq nə qədr ona istəklərini anlatmağa çalışsa da "gecdir", çünki "kəndi yolunu seçmişəm, xançı" deyən şairə "vəz keç mənə, mənə qəriblərə qoş, təsəlli yox mənə, burax başı boş" - dedikdə ümidsizliyə qapılıb qəlbini qüvəsini, qəmini ifadə etmiş olur.

Nəsrinin bu şeirində qəmgün, təsəlliyə belə ümidini itirmiş qəlbini səsnə duyuruq. "Aldanmışıq" şeirində inqilablar "sellər kimi əsrlər yıxmadadır, ığıdlər torpaq kimi torpaqda yatmadadır", "həyata həyat deyər bir gözəl baxılmadı" güm görün şairə evni biçimdə düzülüb gedən, ömürdən gedən

çevrilməsi motivlərinin təəmmünü digər müəlliflərin də yaradıcılığında, demək olar ki, əsas xətt kimi keçir. G.Pənahın tədqiqatlarında da görüldüyü kimi İraq türkmənlərinin sənət adamları böyük sevgiyə, anlamına ilahi bir duyğu kimi yanaşmışlar.

Gülxani Pənah Qəzənfər Paşayevin tədqiqatlarında mühüm yer tutan digər sənətkarların da yaradıcılığını diqqətlə nəzərdən keçirir. Azərbaycan xalq poeziyasının motivlərindən qidalanan poetik örnəklərə həssaslıqla güzgü tutur. O, kərküklü Məhəmməd Sadiq və Nəsrin Ərbil adlı sənətkarların yaradıcılıq yolunu müxtəssər, amma kifayət qədər yaddaşda iz buraxan motivlərlə tədqiqatçı əlb edir. Bu qısa qeydlərdən bizim yaddaşımıza hopan möhtəşəm adlar mənəvi mühitimizdə yaşarılıq haqqı alır. Gülxani Pənah yazır: "Kərküklü Məhəmməd Sadiqin də "Mənə Məcnun, ona Leyli dedilər" şeirində olan ülvə məhəbbət, insani duyğuları Q.Paşayevin və onun kimi bir çox söz xiridarlarının diqqətindən yayınma bilməz:

Əhli eşq gözələrinə nərgizi səhla dedilər,
Eşq içində mənə Məcnun, ona Leyli dedilər.

Dərdlərə nəşə verən gərdəninə əhli nəzər,
Kimi billur, kimi gəfər, kimi minə dedilər.

Əhli hal hər birisi incə düşündü, eşqə,
Kimi atəş, kimi şimşək, kimi sevdə dedilər.

Gözün aç, heyvət ilə bax ki, bu həsrət evinə,
Kimi rəya, kimi xülya, kimi dünya dedilər.

Sadiqin can sıxıcı zümzüməli nəğməsinə,
Kimi fəryad, kimi əfqan, kimi şəkva dedilər.

İraq türkmənlərinin tanınmış yeganə qadın şairi, 1936-cı ildə Ərbildə doğulan, Ərbildə təhsil alan, türkən, ərəb dillərində yazan, heca vəznində və sərbəst şeirləri ilə tanınan Nəsrin Ərbin "Xançı ilə Həsbhal", "Aldanmışıq" şeirlərində lirik tutum, poetik imlələr, fərdi, ictimai, siyasi motivlər duyulur. Qərbət elləri gözəzək sirtini verə biləcə, öz "kəndi yurdumda

günlərin mənasızlığından şikayətçidir, qərbət onun qəm sarmış içində "sel kimi coşar". Göründüyü kimi tədqiqatçının xalq ruhuna, xalq dilinə doğmahlığı ilə seçilən müəllifləri məhz öz dilləri ilə təqdim edir. Onların şeirlərini diqqətə çəkir. Bu şeirlərdə çirpənən canlı dilin nə qədər müqəddəs bir varlıq kimi sanki yaşamaq uğrunda mübarizə apardığını təsdiq edir.

Qəzənfər Paşayevin nə böyük xidmətlərindən biri də odur ki, o həm öz tədqiqatları, həm də Azərbaycanla daşınıb gətirdiyi mənəvi sərəvtələri ilə çox geniş əhatəyə malik tədqiqatçılar nəslini yetirdi. Demək olar ki, əli qələm tutan dil sevdəli, xalq ruhu ilə yaşayan elə bir müəllif yoxdur ki, o, Qəzənfər Paşayevin həm öz tədqiqatlarına, həm də antoloji məlumatlarına istinadən İraq türkmənləri haqqında öz yazılarını yazmasınlar. Cəmiyyətin mənəvi mühitini bu qədər səfərbər etmək hər kəsə nəşib olan keyfiyyət deyil. Azərbaycanın ən görkəmli alimləri məhz İraq türkmənlərinin şairləri haqqında məlumatları məhz Qəzənfər Paşayev vasitəsi ilə aldılar, öyrəndilər və tədqiqatçı əlb etdilər.

Azərbaycanın görkəmli alimlərindən biri Tofiq Hacıyev türkən ədəbi mühitinin ən parlaq ulduzuna münasibət bildirərkən yazır, özü də digər görkəmli İraq-türkən şairlərinin poetik irsinə də müraciətdən yan keçmir. Bu barədə, əlbəttə, Gülxani Pənahın qeydləri həssas bir bələdçi kimi düşüncəmizə işıq salır: "T.Hacıyev türkən ədəbi mühitinin ən böyük nümayəndəsi Məhəmməd ibn Süleyman Füzuli Ə-Bəgdaddinin adı çəkir. Salah Növrəsin "Aynada zaman" kitabındakı şeirlərini "məcnunca miasir" görür: "Formaca heca da, sərbəst də var və maraqlıdır ki, bugünkü ərəb şeiri mühitində bir dənsə də ərəz şeiri yoxdur. Dili xalis Azərbaycan türkcəsidir" - deyir. Bir şeirini verir:

Əvvəli 11-ci səhifədə

Mən inlərəm, baxtim inlər,
Yalvarışım nəfilədir.
Dizi-dizi keçən günlər
Gör nə həzin qafılədir.

Bu qafılə nə qafılə,
Məsafələr silər, keçər.
Bənım kibi hər qafılə
Gənclik salam verər, keçər.

Hər şeyi aldı, götürdü.
Bayquşundur xərəbələr.
Bülbülləri sildi-süpdürdü,
Qaldı ögsüz xatirələr.

Q.Paşayevin "Altı il Dəclə-Fərat sahillərində" kitabı böyük maraq doğurmuş, əsər haqqında, onun ideya-məzmun keyfiyyətləri ilə bağlı maraqlı yazılar mətbuatda yer almışdır". Bu qeydlərin arasında Qəzənfər Paşayevin məşhur əsərinin adı da çəkilir. "Altı il Dəclə-Fərat sahillərində" kitabı azərbaycanlılar arasında əfsanəvi bir şöhrətlə qarşılandı. Demək olar ki, bütün ölkə bu kitab nəşr olunan gündən başlayaraq həmin əsəri mütləq etdi və bu da məşhur mənəviyyət körpüsünün başlanğıcı oldu.

G.Pənah öz tədqiqatında Q.Paşayev yaradıcılığına xüsusi diqqət yetirən digər alimlərin də qeydlərinə yer ayırır. Onların da yazılarında Q.Paşayevə münasibətin mahiyyəti təhlilə cəlb edilir. Məsələn, Gülxani Pənah görkəmli alim Qasım Qasımzadənin də "Altı il Dəclə-Fərat sahillərində" kitabına necə diqqət göstərdiyini oxuculara məmnuniyyətlə çatdırır: "Q.Qasımzadə bu kitabı "bir ölkə haqqında elmi-bədii-sosioloji salnamə" adlandırır. O, təkcə İraq deyil, həm də bütövlükdə Yaxın Şərq mədəniyyəti, ədəbiyyat və incəsənəti barədə tədqiqatçının "mükəmməl biliyini, dərin müşahidə qabiliyyətini" nümayiş etdirdiyini deyir: "Altı illik sənərdəli zəhmətin əbədiləşən səhifələrini nəzərdən keçirdikdə Q.Paşayevin şəxsinə istedadlı dilçi, ədəbiyyatşünas, tarixçi, etnoqraf alimlə, sosioloq və jurnalistlə, ən ümdəsi də bütün bunları özində cəmləşdirən, görüb-götürmüş şərqşünas bir müsahiblə üz-üzə dayanırıq. Onun böyük maraqla dinlənən söz-söhbəti, sinədəftəri həm də janrların həmahəng kompleksidir: yol qeydləri, ictimai-siyasi icmal, xatirə, очерк, bədii publisistika, etüd və əhvalat, rəvayət tərzində yazılan fasillər-səhifələr üslub söküntüsünə gətirib çıxarmır, müvafiq məzmunun tələbləri baxımından cəzbedici olmaqla təsvir obyektinə haqqında bütöv təsvür oyaqır". Bu qeydlərdən sonra biz Gülxani Pənahın tədqiqatında rast gəldiyimiz bütün dəyərləndirmələrin hamısının bir ziyalı ömrünə vicdanı münasibətin şahidi oluruq. Qasım Qasımzadənin də qeydləri məhz Qəzənfər Paşayev mənəvi mühitinə səmimiyyətin ifadəsi kimi qarşılanır.

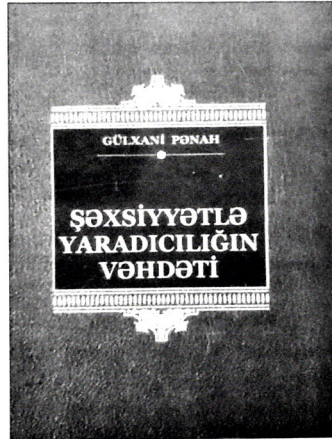
G.Pənahın "Şəxsiyyətlə yaradıcılığın vəhdəti" moqorafiyasında İraq türkmanlarının ən görkəmli ziyalılarından biri Əta Tərzibaşının da adı tez-tez çəkilir. Onun apardığı tədqiqatların dəyəri arasıdır. Q.Paşayevin Əta Tərzibaşı ilə bağlı tədqiqatlarının mahiyyətinə işiq salınır.

G.Pənah Qəzənfər Paşayevi təkcə fədakar alim kimi xarakterizə etmir. O, Qəzənfər Paşayevi həm də bir bilici kimi, bir ziyalı uzaqgörənliyi ilə

ADALAR ARASINDA KÖRPÜ YAXUD, QƏZƏNFƏR PAŞAYEV VƏ ÇAĞDAŞ KƏRKÜK ƏDƏBİ MÜHİTİ

körpülərin hansı sağlam mənəvi özüllər üzərində qurulmasını dərk edən bir ziyalı kimi xarakterizə edir. Bu mənada Qəzənfər Paşayevin Əta Tərzibaşı ilə yaradıcılıq ünsiyyəti xüsusilə diqqət cəlb edir. Birmənalı şəkildə qeyd etmək

lazımdır ki, Qəzənfər Paşayev Əta Tərzibaşını İraq türkmanlarının mənəvi atası kimi görür və G.Pənah da elə Qəzənfər Paşayevin bu münasibətini təqribən elə həmin müstəvidə xarakterizə edir.

Tədqiqatlardan görürük ki, G.Pənah Q.Paşayevi ədəbiyyat tariximizin məhz İraq türkmanları ilə bağlı səhifələrinin əsl yaradıcısı kimi təqdim edir. Doğru olaraq bu münasibət bizdə xüsusi ehtiram hissi yaradır. G.Pənah Q.Paşayevin Əta Tərzibaşı ilə bağlı əlaqələrini kifayət qədər geniş aspektdə təqdim edir. Maraqlı məqamlarla rastlaşırıq. Tədqiqatda Ə.Tərzibaşı ilə bir məkanın, zamanın ən məşhur ziyalılarından adları ilə süslənmiş qeydləri oxumaq oxucuya nəinki bilgi verir, həm də ona sonsuz zövq bəxş edir: "Q.Paşayevin böyük xidmətlərindən biri də ədəbiyyat tarixi, folklor, musiqi, incəsənətin digər növləri ilə bağlı çoxlu sayda kitabların, məqalələrin müəllifi, türk dünyasında İraq-türkmen mədəniyyətinin tanınmış simalarından

biri, İraq türkmen folkloru və ədəbiyyatın "müqtədir tədqiqatçısı", "İraq-türkmen ellərində neçə-neçə folklorşünas və ədəbiyyatşünaslar nəslini yetişdirmiş Əta Tərzibaşının həyatından və folklorşünaslıq fəaliyyətindən bəhs edən "Əta Tərzibaşının folklorşünaslıq fəaliyyəti" əsərini yazmışdır. Q.Paşayev onun həyat və yaradıcılığını, alim, ziyalı, tədqiqatçı kimi apardığı araşdırmaları gündəmə gətirir. İraq-türkmen mədəniyyətinin tərkib hissəsi olan xoşbəxt və maniləri, xalq havalarını, türkülərini, ümumilikdə folklor janrlarına dair apardığı tədqiqatları araşdırır, bu sahədəki rolunu yüksək qiymətləndirir. Əta Tərzibaşını, Şakir Sabit Zabiti, Məhəmməd Xursidi, İbrahim Daquqini, Əbdüllətif Bəndəroglunu, İhsan Vəsfini, Süphi Saatçını, Mahir Naqibi, Ərşad Hürmüzlünü, Həbib Hürmüzlünü, Aydın Kərkükü, Mustafa Ziyani, Şəmsəddin Kuzəçini - İraq-türkmen folklorunu, ədəbiyyatını həm ölkədə, həm də kənarda layiqincə təmsil edən bu şəxsiyyətləri hörmət və ehtiramla xatırlayan Q.Paşayevin fikirlərini ("Mən İraq türkmen folkloruna, onu yaradıb-yaşadanlara belə dərinləndirən bağlayan ədir" göz önünə ilk olaraq Azərbaycanda İraq-türkmen folkloruna xalqın dərin məhəbbəti və doğmalığı hissi gəlir". G.Pənah Q.Paşayevin İraq türkmanları ilə bağlı tədqiqatlarını xarakterizə edərkən sanki özü də mühitin içərisinə daxil olur və həmin ziyalılarla məhz tədqiqatlar vasitəsi ilə mənəvi əlaqəyə girir. Bu əlaqələrin mahiyyətində bir doğmalığı hissi dayanır. Bütün hallarda ziyalıların elmi, mənəvi mühitdə birliyi tarixin hökmü ilə bir-birindən ayrı düşmüş eyni xalqın müxtəlif hissələrinin də birliyinə çəvrilir.

Bir sözlə, Azərbaycan xalqı İraq türkmanlarının folklorunu, mənəvi mühitini Qəzənfər Paşayevin təqdimində sonsuz sevgi ilə qarşıladı. Elə buradaca qeyd edək ki, G.Pənahın da bu monoqrafiyasının əsas uğuru elə xalqın məhəbbət bəslədiyi sərvətlərin

təmsilçisinə sevgisindən irəli gəlir. Ə.Tərzibaşı bütün ömrünü mənsub olduğu xalqın mənəvi sərvətlərinin tədqiq etməyə həsr edib. Q.Paşayev də bütün ömrünü bu sərvəti Azərbaycana çatdırmağa həsr edib, üstəlik həm də tədqiq edib, araşdırıb, örtülü tərəfləri üzə çıxarmağa çalışıb. Bütün bunlar onu göstərir ki, mənsub olduğu xalqın birliyini istəyən ziyalı xalqının dəyərlərinə bağlıdırsa, bu yolda hər hansı bir zəhmətdən usanmayacaq, bezməyəcək.

G.Pənahın "Şəxsiyyətlə yaradıcılığın vəhdəti" tədqiqatının "Q.Paşayev və çağdaş Kərkük ədəbi mühiti" hissəsi məxsusi olaraq Ə.Tərzibaşı ilə bağlı qeydlərlə sona çatır. G.Pənah böyük sevgi ilə Q.Paşayevin həm İraq türkmanlarının mənəvi sərvətlərini, həm də ayrılıqda Ə.Tərzibaşının yaradıcılığını Azərbaycan mənəvi mühitinə çatdırmaqda rolunu xüsusi sevgi ilə təqdir edir. G.Pənah tədqiqatın

bu hissəsini elə bu qeydlərlə bitirir: "Özüm üçün bir daha kəşf edirəm ki, doğmasını sevməmək mümkün olmadığı kimi, onu unutmaq, ona yad münasibət bəsləmək də mümkün deyildir. Başqa bir tərəfdən də düşünürəm: parçalanmağa məruz qalmış xalqın ellikdə yaratdığı sərvət üçün bağlı qapılar, keçilməz yollar yoxdur. Əta Tərzibaşı kimi bu əvəzsiz işə ömür həsr edən dayırli insanların sayısında nə kəsilən yollar, nə illər mənəvi ayrılığa gətirib çıxara bilməmiş, qismətimizə düşən cismani ayrılıq olmuşdur. Bu, gün kimi aydın həqiqət böyük şəxsiyyət və görkəmli alim Əta Tərzibaşıya həsr etdiyim əsərin hər səhifəsində özünü aşkar hiss edirir və əsrlər arxasından haray çəkən bu mənəvi birliyin ədəbiyyat nəğməsinə oxuyur) elə onun özü də aid etmək olar. M.Qasımli fikirlərində haqlıdır ki, bu kitabda bir qədərşünaslıq hiss olunur: "hiss olunur ki, yazan da, haqqında yazılan da bir mənəviyyət sərrafıdır. Kitab boyu onların qoşa abrazı bir məsləkdaş kimi, vətənsəvər, elsevər, yenilməz xalq ruhunun layəqətli daşıyıcısı və araşdırıcısı kimi çiyin-çiyindədir". Q.Paşayev bütün qəlbilə, fəaliyyəti ilə ona doğma olan, parçalanmış, torpaqlarının ağrı-acısı sinəsində olan, böyük dühalar yetişdirmiş xalqına, millətində, onun keçmişinə, tarixinə, mədəniyyətinə qırmaz tellərlə bağlı böyük alim, böyük şəxsiyyət humanist insandır". Doğru qənaətdir. İraq türkmanlarının mənəvi sərvətlər ümmətində kifayət qədər üzmək imkanı olan bir ziyalı təbiət etibarilə elə bir xalqın dəyərləri ilə təbliğ etdiyi mənəvi uralıq zərvisinə çatmalı idi. Biz birmənalı şəkildə onu da qeyd etməliyik ki, bu gün Qəzənfər Paşayev görkəmli şərqşünas kimi İraq türkmanlarından Azərbaycana gələn yolum ən böyük bələdçisidir. G.Pənah məhz bu həqiqəti Azərbaycan oxucusuna çatdırmaq məramını qarşısına qoymuşdur.